

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERKELIJK LEVEN / A. de Snoo

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN 297

A. de Snoo

De twee schoffels

MEDITATIEF 300

J.W. Roosenbrand

Ten diepste is
Hij anders.

WANDELEN MET GOD 301

J. Wesseling

Verkering

ACHTERGRONDEN 303

F. van der Pol

Verschijsning van
de strenge Rechter

ACHTERGRONDEN 305

Maarten J. Verkerk

Christelijk denken
aan het einde van
de 20e eeuw

en verder...

Boekbespreking
Meegelenzen
Uit de kerken

DE TWEE SCHOFFELS

De tijd van Gaspar van der Heijden, Hermannus Faukelius, Franciscus Gomarus en Willem Teellinck ligt ver achter ons.

Middelburg is al lang niet meer die protestantse stad waar velen haar misschien nog wel voor houden.

In de gemeenteraad is de VVD de grootste partij.

Velen die in hun jeugd misschien nog wel eens naar de kerk gingen, houden het nu voor gezien.

Temeer voel je je op zondagmorgen verbonden met die mensen die weliswaar niet onderweg zijn naar dezelfde kerk waar jij heengaat, maar ze gaan ook 'ter kerke'. Er zijn er gelukkig nog meer die deze goede gewoonte kennen...

Zeker a.s. zondag weet ik me extra met een aantal van deze mensen verbonden. Ik weet namelijk dat zij in hun kerk voor mij zullen bidden. In diverse kerkgebouwen roepen medechristenen Gods naam aan in een gebed waarbij ook wij, als gereformeerden, betrokken zijn.

Nu, als anderen voorbede doen voor ons, zouden wij ons daar dan niet ook zelf bij betrokken weten?

Waar gaat het om? Wat willen ze met dat gebed?

En waarom zouden wij eigenlijk niet meedoen?

Gemeenschap

Dit nummer van *De Reformatie* verschijnt in de 'week van gebed voor de eenheid' zoals die jaarlijks door de Raad van Kerken in Nederland wordt georganiseerd. Deze gebedsweek loopt van 18-25 januari. Van de plaatselijke afdeling van de Raad ontving ik een overzicht van een aantal kerkdiensten a.s. zondag. Diverse predikanten gaan dan voor in andere dan 'hun eigen' kerken. Aan voorgangers van kerken die niet in de Raad vertegenwoordigd zijn wordt gevraagd om ook in hun diensten aandacht te geven aan het thema van de eenheid. Ter informatie is een brochure mee-

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE,
DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS,
DRS. A.L.Th. DE BRUIJNE, DRS. B. LUITEN,
PROF. DR. C.J. DE RUIJTER,
DS. A. DE SNOO, DRS. H. VELDMAN.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK.

REDACTIE-ASSISTENT:

W.L. DE GRAAFF, Wortmanstraat 138, 8265
AG Kampen, Tel. (05202) 31201.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Tel. (01100) 15591.

ABONNEMENT:

f 85,75 per jaar; f 46,25 per halfjaar; studenten
f 70,25 per jaar (binnenland). Buitenland:
f 144,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan,
maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee
maanden voor het verstrijken van de beta-
lingstermijn (opzegging van jaarabonnement
vóór 1 november, van een halfjaarabonne-
ment vóór 1 juni).

Losse nummers f 1,95 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij
de Stichting Bralectah. Tel. (05210) 15946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,63 per mm. Contracttarief op aan-
vraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de
uitgever is het niet toegestaan artikelen uit
dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

gezonden waarin het thema van dit
jaar wordt toegelicht: koinonia. We
geven een paar citaten uit het 'ten
geleide' van deze brochure.
'Koinonia'. dat is een Grieks
woord. Het kan vertaald worden
met gemeenschap. Als familie van
de ene God heb je iets met elkaar,
je bent broeders en zusters, deelt
met elkaar lief en leed (en soms
geld).'

'De gebedsweek laat zien, dat er al
een echte gemeenschap bestaat tus-
sen christenen. We geloven samen
in God, Vader, Zoon en Geest en
herkennen in de mens Jezus Gods
aanwezigheid in deze wereld. Op
deze basis durven wij samen te bid-
den, in al die verschillende kerken
en waar mogelijk samen in één
kerkgebouw. God nodigt ons ech-
ter uit het daarbij niet te laten en
een meer omvattende eenheid te
zoeken.'

'Het gaat in deze week allereerst
om ons gebed. Maar bidden is als
een spiegel. Waar wij voor bidden,
komt als een opdracht naar ons te-
rug. Wanneer u eerlijk in deze
week de woorden durft te zeggen
die God vragen om gemeenschap
tussen Zijn kinderen, dan weet u ei-
genlijk ook al wat u te doen staat.'
Na dit 'ten geleide' volgt een bij-
bellesrooster voor de gebedsweek.
centraal staat Joh. 15 : 1-17. Voor
elke dag worden vier Schriftgedeel-
ten opgegeven, die ook kort wor-
den toegelicht. Per dag volgt een
'voorbeeldgebed'. Zo wordt aan
een meditatie over Joh. 15 : 6 het
volgende gebed verbonden:

*'Genadige God,
wij belijden voor U, hoezeer wij
onszelf in het middelpunt stellen en
hoe onmachtig wij zijn om trouw
aan uw gemeenschap vast te hou-
den.
Telkens weer stellen wij onze eigen
wijsheid,
onze eigen kennis en onze eigen wil
boven wat U wilt voor ons en voor
de wereld.
Wees ons genadig en sterk ons ge-
loof
om uw weg te volgen en in U te blij-*

*ven,
om onze verdeeldheid te boven te
komen
en dieper gemeenschap te zoeken
met onze broeders en zusters
met wie wij verbonden zijn als uw
volk.'*

Gehoorzaamheid

Er zijn bij de gegeven citaten best
wat vragen te stellen. Maar zoveel
is ook duidelijk, dat men niet wil le-
ven met kerkelijke verdeeldheid.
En dat is ons zeer sympathiek. Ook
het concreet belijden van eigen
schuld aan de verdeeldheid. En is
ook de uitweg die hier wordt gewe-
zen niet de allerbeste weg: die van
het gebed?

Toch roept de brochure ook vragen
op.

Zo lees ik op blz. 5 over de oor-
zaak van allerlei verdeeldheid:
'Hoewel sommige scheidingen
voortkwamen uit een eerlijk ver-
schil van inzicht, kwam veel daar-
van toch voort uit de vernietigende
macht van hoogmoed en eigenbe-
lang (Marcus 10 : 37).'

We stemmen er van harte mee in,
dat dat laatste al te vaak veel ver-
woesting heeft aangericht. Maar
wat moet ik met dat eerste, 'eerlijk
verschil van inzicht'? Als ik de
Raad van Kerken goed begrijp, be-
treurt zij het dat die verschillen tot
scheuringen hebben geleid. Maar
ze neemt die verschillen tegelijk
ook in bescherming. Neem dat
woord 'eerlijk'. Dat zegt iets over
iemand's intentie, bedoeling. Als ie-
mand een bepaald standpunt in-
neemt en daar helemaal achter
staat, wie ben ik om dat dan als
dwaling te veroordelen? Bij deze
benadering is het niet meer moge-
lijk iemand's standpunt als onschrif-
tuurlijk aan de kaak te stellen zón-
der dat je ook maar een ogenblik
twijfelt aan zijn oprechte bedoeling
met wat hij naar voren brengt.
Verder zou ik willen zeggen: was
het maar waar, dat allerlei verdeeld-
heid alleen maar aan 'verschil van
inzicht' te danken was. We zouden
er in de geest van Fil. 2 : 1-8 zo

spoedig mogelijk een eind aan moeten maken.

Maar reeds de apostelen kregen te maken met wat veel meer is dan 'verschil van inzicht'. Het is onmogelijk kerkelijk één te blijven, als iemand zelf niet blijft bij de waarheid (Titus 3 : 10, 1 Joh. 4 : 1-6, 2 Joh. 3 : 10).

In zijn gebed om eenheid heeft onze Here Jezus Christus dan ook nadrukkelijk gebeden om eenheid in de waarheid: 'Heilig hen in uw waarheid; uw woord is de waarheid' (Joh. 17 : 17).

Met gebed om eenheid zoals de Raad van Kerken dat a.s. zondag ook van ons vraagt, kunnen we dan ook niet zonder meer instemmen. De vraag is gewettigd of de Here **zulk** bidden wel hoort: wanneer wij, zonder eerst in alles te willen luisteren naar Hem, zijn naam aanroepen.

De Catechismus noemt bidden het voornaamste in de dankbaarheid jegens God.

Bidden is danken, reageren. Wie bidt geeft God antwoord.

Het zal dan ook altijd moeten beginnen met luisteren.

Geen gehoor zonder gehoorzaamheid (zie bijvoorbeeld Amos 5 en Maleachi 1 daarover).

Toch bidden a.s. zondag

En is daarmee de kous af? Nee!

Want met al wat hierboven is gezegd ben ik toch nog niet klaar met al die medeburgers van mij hier in Middelburg, die ik 's zondags ook ter kerke zie gaan. Zondag a.s. bidden zij om eenheid. En ik twijfel niet aan hun oprechte bedoelingen. Het houdt me bezig.

Zeker als ik ook nog bedenk, dat daar menigeen bij is, die van allerlei dwalingen niets moet hebben. Maar hij gaat nog wel steeds naar een kerk waar de dwaling geen halt wordt toegeroepen...

Zou ik juist a.s. zondag niet vurig voor hem pleiten bij God? Of Hij, die dat alleen maar kan, z'n ogen alstublieft wil openen? En zo **als-nog** eenheid wil geven van allen

die Hem willen dienen naar zijn Woord?

Ik las onlangs een preek van **Luther**, over Psalm 126.

In Psalm 126 danken uit ballingschap teruggekeerde Israëlieten de HERE voor zijn verlossing. Ze kijken ook terug naar wie achterbleven.

In zijn preek over deze psalm betreft Luther dat op de velen die in zijn dagen nog in de roomse kerk waren gebleven. Hij wijst er op, hoe erg het was, dat destijds nog zoveel Joden in Babel bleven. De koning gaf wie wilde terugkeren immers alles mee: 'personeel, paarden, wagens, ruiters en voerlieden, bovendien goud en zilver. De koning gaf bevel de tempel weer op te bouwen en de dienst van God te herstellen.' Alles had men dus mee. 'De **enigen** die in gebreke bleven, dat waren de Joden zelf.'

Luther noemt hen vet en lui. Het zijn mensen met een dikke huid. Maar dat is niet het enige wat hij deze achterblijvers toevoegt. Juist omdat ze een dikke huid hebben 'is het gebed nodig. God geve dat aan het Woord kracht en sterkte geschonken wordt, en de mensen tot het dienen van Hem, het horen van Zijn Woord gewillig gemaakt worden'.

Luther laakt het in mensen zoals Thomas Muntzer en andere **radikalen**, dat ze met geweld willen bereiken, wat God alleen maar kan bewerken: De verlossing van christenen uit de gevangenschap van het pausdom. Hij roept zijn tijdgenoten dan ook op de Joden van Psalm 126 na te volgen in hun gebed voor wie achterbleven.

Wat moet je met achterblijvers doen?

'Moet men ze een kopje kleiner maken of ze in de ban doen? Neen, laten we liever, zoals ook hier in deze psalm gedaan wordt, voor ze bidden.'

'Ik denk aan wat Christus gezegd heeft: Komt nu, want alle dingen zijn gereed, het ontbreekt alleen nog maar aan de gasten (Mat. 22 : 4). Preken en bidden moet

men, opdat er gasten komen. De verlossing hoeft niet meer te komen, zij is er al, maar zij is er nog niet in de harten van alle mensen. Daarom zullen wij onszelf er steeds weer toe moeten begeven dat wij niet alleen preken, zingen, danken en dansen, maar ook bidden, namelijk dat het kleine hoopje heel groot en dat de verlossing zelf steeds groter wordt.'

'Laten wij dit bidden: Gij, o **Here**, hebt ons in de vrijheid gesteld, bewaar ons daarbij. Geef dat wij uw weldaden en genade dankbaar erkennen, en dat ook anderen komen tot uw heil.'

'Dit is niets minder dan Gods eigen bevel, en daarom de taak van heel de kerk. Deze mag niet ophouden te bidden totdat de Here haar verhoort, zoals geschreven staat in Psalm 145: Hij vervult de wens van wie Hem vrezen (Ps. 145 : 19). Preken en bidden: 'dit zijn de twee schoffels waarmee de tuin gewied zal moeten worden'.

'Ach, hij heeft ook zijn goede kanten.' We zeggen het vergoelijkend als onze kinderen met heftige klachten over een leraar thuiskomen. Hoe is iemand werkelijk? We zijn allemaal zo gemengd. We hebben gemengde gevoelens, gemengde motieven, gemengd gedrag. Soms zijn we boos en onhebbelijk, soms aardig en toeschietelijk. Het hangt af van de omstandigheden, het hangt af van ons humeur, het hangt af van wie we tegenover ons hebben.

Op deze manier mogen we absoluut niet over God denken. Wat God doet is niet afhankelijk van zijn 'humeur'. God is volmaakt goed en rechtvaardig, een en al liefde en licht.

Maar het kan wel strijd kosten om zicht te krijgen op dit hart van God. De dichter van Klaagliederen heeft het er werkelijk bijzonder moeilijk mee. God is hem een vijand geworden. Gods toorn raast over de stad. Afgrijpselijke tafereelen, en het moeilijkst is het om te aanvaarden dat God hierin zijn straffende hand heeft.

Is God werkelijk zo?

Ik ken Hem anders

God kennende kan dit niet het einde zijn. Want al merk ik er in mijn leven weinig van, uit zijn hele optreden in de geschiedenis, uit zijn openbaring ken ik Hem anders.

Nee, niet voor eeuwig verstoot de Here; als Hij bedroeft heeft, ontfermt Hij zich. Nee, niet van harte verdrukt en bedroeft Hij de mens kinderen! (3 : 31-33)

Ja, Gods toorn is een werkelijkheid. God kan niet makkelijk doen over onze zonden. Het is geen spel als zijn woede losbarst. 'Ik ben de man die ellende gezien heeft, door de roede van zijn verbolgenheid', zegt Klaagliederen 3 : 1. De Here Jezus heeft het gemerkt: 'Mijn God, mijn God, waarom hebt U Mij verlaten?' Hij wist het van te voren, het angstzweet brak Hem uit. Vreselijk.

Drie uur duisternis, maar het licht breekt door. Het graf gaat dicht, maar ook weer open.

Een ogenblik duurt zijn toom, maar een leven lang zijn welbehagen.

Op allerlei manieren bezingen profeten en dichters het. In geloof of soms ook uit eigen ervaring. Want het is zo, en zo zul je het merken, vroeg of laat.

Hij verstoot. Hij maakt een eind aan zijn verbond. Echt. Vreselijk. De toom van God over onze zonden is zo groot, dat Hij liever dan ze ongestraft te laten zijn eniggebooren Zoon erom gestraft heeft met de dood aan het kruis. Hij verstoot en Hij bedroeft, en Hij verdrukt: want de zonde is zo groot en zo'n belediging. Maar in zijn toorn denkt Hij aan ontferming, aan mededogen.

(Niet) van harte

Zo is Hij echt. Het is allemaal menselijk gesproken, maar je zou willen zeggen: zo is God op zijn best. Zeker, Hij verdrukt en vertoornst zich, maar de grootheid van zijn gunstbewijzen is altijd groter. Het is niet van harte dat God straft. Hij

Het komt erbij. Maar het gaat ook voorbij.

Hier is het hart van God. Hier mag je rusten. Temidden van alles wat ertegen pleit. Hoe aangevochten je ook bent. Dit vers staat in heel Klaagliederen in heel hoofdstuk 3 op eenzame hoogte. Het is een lichtflits die, heel even, van boven komt en de uitzichtloosheid doorbreekt.

We hoeven niet van elkaar of van onszelf te eisen dat we altijd op die hoogte en in dat licht staan. De werkelijkheid is nog gemengd. Gods toorn is nog merkbaar. De zonde is de wereld nog niet helemaal uit. We merken in eigen leven en om ons heen de rechtvaardigheid van God op, zijn gestrengheid, zijn toom.

Gods hart

Maar temidden van alles mogen we terugvallen op die kern, het hart van God: zijn ontferming. Zo is Hij.

Want niet voor eeuwig verstoot de Here, want als Hij bedroefd heeft, ontfermt Hij zich naar de grootheid van zijn gunstbewijzen. Immers niet van harte verdrukt en bedroeft Hij de mens kinderen. (Klaagliederen 3 : 31-33).

Een ogenblik duurt zijn toorn een levenlang zijn welbehagen. (Psalm 30 : 6).

Boek

Het boek had haar aan het denken gezet.
In een middagpauze had ze even lopen winkelen. En ze was zomaar even een evangelische boekhandel binnengewipt. Het boek had bij de uitgestalde boeken gelegen. De titel had meteen haar aandacht getrokken.
Quasi nonchalant had ze het ingekeken.
Maar de inhoudsopgave had haar **direct** gepakt.

Verlangen

'We verlangen allemaal naar tederheid.'
Thuis was ze meteen gaan lezen. De situaties kon ze zich zo goed indenken. Die jongen die de auto van zijn vader leent. En met zijn veertienjarige vriendin het bos inrijdt. Een afgelegen zijweg.
Achteraf de onvrede: dat stiekeme gedoe, die rotgevoelens, die haast, die voorzorgsmaatregelen, die prestatiedrang, die angst om ontdekt te worden. Later nog: de betovering van het rustig bij elkaar zijn, die voorgoed verbroken is.
Verhelderend had ze het gevonden, die motieven om intieme relaties aan te gaan voor het huwelijk.
Vaak gewoon als bevrediging van een natuurlijke behoefte. Met wie deed er niet eens zoveel toe. Of verlangens naar zelfbevestiging. Of om je vrijheid te beleven. Het verlangen naar zekerheid. Of om net als leeftijdsgenoten ervaring op te doen. Het diepste motief kon ook zijn dat je voor je angsten op de vlucht ging. De angst om afgewezen te worden. De angst om de ander kwijt te raken.

Negatieve motieven in feite. Ook meer op jezelf gericht ook dan op je partner. En dan die beschadigingen! Je persoonlijke rijpwording werd moeilijker; je belastte je relatie. Vaak versterkte je bij allebei het egoïsme. En je liet een verkeerde indruk achter die schadelijk kon zijn voor eventuele volgende relaties.
Grote schaderisico's dus.
Is het de moeite waard aan Gods hand je weg te zoeken? Ja zeker, had de schrijver gezegd. Je persoonlijkheid rijpt beter; je ontdekt wat tederheid is; je houdt nog een zekere vrijheid tegenover elkaar; en je bent een voorbeeld voor de samenleving.
Vooral dat van die tederheid had haar getroffen. Juist omdat eigenlijk ieder mens meer behoefte had aan tederheid en geborgenheid dan aan seks. En omdat die tederheid later in je huwelijk ook heel belangrijk was.

Onbevredigend

Zo had ze het eigenlijk nog nooit bekeken. Zelf had ze nu een jaar verkering. Daarvoor had ze ook wel eens een vriendje gehad, maar dit leek echt serieus. Henk en zij zaten ook met die vragen. Niet dat ze al bewust de gelegenheid creëerden om samen naar bed te kunnen. Maar ze voelden de verleiding wel steeds dichterbij komen.
Henk wilde ook steeds verder. Soms vond ze het best moeilijk om 'nee' te zeggen. Ze was bang dat hij zich afgewezen zou voelen. Of haar maar preuts zou vinden. En ze merkte dat het verlangen bij haar zelf ook steeds sterker werd. Maar ook weer niet altijd. Vaak genoeg gaf ze toe alleen maar omdat Henk

Wandelen met God

het wilde. Een wandelingen echt met elkaar praten, was voor haar genoeg geweest.

Vaak had ze dan achteraf een onbevredigend gevoel. Henk leek daar minder last van te hebben. Steeds meer begon ze aan zichzelf te twifelen. Ook doordat ze van vriendinnen allerlei verhalen hoorde. Die waren al veel sneller met hun vriend naar bed geweest. Soms al met meerdere jongens. En ze vertelden dat alsof het de gewoonste zaak van de wereld was. Trouwens, dan hadden ze het vaker over het feit dat, dan over of ze het fijn hadden gevonden. En ze kreeg ook wel eens de indruk dat er zo over gepraat werd om schuldgevoelens te overschreeuwen.
Het boek was voor haar een eye-opener geweest.

Heilzaam

Nu 't serieus was, wilde ze er ook alles aan doen om een goede relatie op te bouwen. En nu was ze er achter gekomen dat je dan juist niet te snel met elkaar gemeenschap moest hebben. Tederheid was nog heel wat anders dan seksuele opwinding. Misschien dat ze daarom na een meningsverschil met Henk wel zo veel moeite had om gelijk weer te knuffelen. Dat was voor haar geen oplossing.
't Mooiste vond ze eigenlijk dat de richtlijnen van de HERE gewoon heel heilzaam zijn. Wanneer je die naast je neer legt, beschadigt dat eerder je relatie dan dat het helpt. Dan nog bleef het best moeilijk om vol te houden.

Opgegeven

Niet alleen vanwege de wereld om

hen heen. Veel erger vond ze het dat je in de kerk zo in de steek gelaten werd. Alsof jij er alleen mee te maken had. Ze had weleens het gevoel dat anderen de strijd allang opgegeven hadden. Op vereniging werd er eigenlijk nooit over gepraat. Op catechisatie moest de dominee vooral in de verdediging. Daarbuiten praatte ze er met **leef**-tijdsgenoten nooit over. Je deed het gewoon. Ze zou vast meewarig aangekeken worden wanneer ze er wat van **zou** zeggen.

Nu besepte ze dat dat haar altijd dwarsgezet had. Alsof je al niet meer geloofde dat de richtlijnen van de HERE gewoon goed voor je zijn. Ineens voelde ze ook een beetje medelijden. Zouden die andere stelletjes eigenlijk wel door hebben dat het niet alleen verkeerd was tegenover de HERE? Maar dat het ook helemaal niet goed is voor de opbouw van een relatie. En dat je bang moet zijn dat het je vroeg of laat opbreekt? Misschien ben je lichamelijk wel bevredigd. Maar wat betekent het voor je geestelijke groei; en voor de rijping van je verkering?

Alleen

Ineens had ze er sterk behoefte aan om er met Henk over te praten. Niet meteen. Hij zou haar verhaal vast niet begrijpen. Misschien moest ze hem eerst het boek maar eens laten lezen. In elk geval had ze zich heilig vorgenommen ervoor te vechten. Nu wist ze waarom het goed was: eerst verkering. Pas na je trouwen gemeenschap. Nu wist ze ook wat ze tegen anderen moest zeggen. En wanneer de gelegenheid zich voordeed zou ze het doen ook. Vreemd toch. Iedereen had er mee te maken. Maar toch werd er in de gemeenschap der heiligen zo weinig echt over gepraat. Eigenlijk rustte er nog steeds een taboe op. Vroeger praatte je er niet over. En gebeurde het niet. Of minder. Tegenwoordig wordt er ook niet over

gepraat. Maar ondertussen... Jammer. Je deed elkaar als jongeren zo te kort. Je kon toch veel beter in die strijd elkaar proberen te helpen? Naast elkaar staan in plaats van elkaar afvallen.

Hulp

Ja, een strijd zou het wel blijven. Ook voor haar en Henk. Maar toch had ze een blij gevoel. Niet omdat het allemaal zoveel makkelijker zou worden. Maar ze wist nu al zeker: het was de moeite waard. Hun relatie zou er alleen maar beter van worden. En daar zouden ze hun hele leven lang hopelijk plezier van hebben. Straks zou ze de HERE vragen om hen te helpen. Als Hij zulke richtlijnen gaf, zou Hij toch zeker ook wel de kracht ervoor willen geven? Als Henk het boek gelezen had zouden ze ook samen bidden. Dat zat gelukkig vanaf het begin goed. Ze had er alle vertrouwen in dat het zou lukken.

Uitdaging

Eigenlijk werd het zo best een uitdaging om voor de HERE te leven. Ook in je verkering. Die seksuele spanning leek ineens ook een stuk minder te worden. 't Ging in je verkering om veel meer. Om je relatie op langere termijn. Die totale gemeenschap kwam wel. En ze zouden er met volle teugen van genieten! Maar dat geschenk bleef iets moois voor straks. Ze kreeg er zin in.

N.a.v.: G. Hauer, *Verlangen naar tederheid*, Kok, Kampen 1992. ISBN 9029707356.

STICHTING AFBOW

De stichting Afbouw te Kampen stelt zich ten doel de beoefening van de gereformeerde theologie te bevorderen door met name te helpen bij de financiering van proefschriften ten dienste van promoties aan de Universiteit te Kampen.

Voor haar inkomsten is de stichting geheel aangewezen op giften van meelevende kerkleden.

Inlichtingen worden graag gegeven door het bestuur:

C. Timp (05202-14869),
B. Kamphuis (05202-26248) en
J.G. de Kimpe (05202-16384).

Giften, die fiscaal aftrekbaar zijn, worden graag ingewacht via bankrekeningno. 63.18.36.934.

ten name van Stichting Afbouw
p/a Hoefblad 4
8265 GM Kampen.

Postrekening van de Credit Lyonnais Bank te Kampen: 806552.

VERSCHIJNING VAN DE STRENGE RECHTER

F. van der Pol

Eindtijd-besef in historisch perspectief 3

Op allerlei gravures en schilderstukken uit de Middeleeuwen komen we de dood tegen. Als personificatie zit hij bijvoorbeeld het voeteneinde van het ziekbed te wachten. Vaak heeft hij het uiterlijk van een skelet. Waar het leven tot een eind komt, zal balans worden opgemaakt. Bij het sterven van ieder mens vindt het bijzondere oordeel plaats. Het sterfbed wordt de plaats waar duivel en goede machten om de ziel van de stervende met elkaar strijden. Behalve het bijzondere oordeel is er ook nog het algemene, het eindgericht op de jongste dag. Ook dat wordt met beeldmateriaal ondersteund. Met het oog op de naderende dood en het jongste gericht wordt van de levende een beslissing gevraagd. Zijn leven moet zijn een leven in deugd en berouw.

Een beeldtekst over het eindgericht

Populair was de beeldtekst die een ons onbekend auteur in de vijftiende eeuw schreef over de legenden van *de antichrist en over de vijftien tekens* die het jongste gericht aankondigen. Het gaat om twee teksten die op het wereldeinde betrekking hebben en in de Middeleeuwen wijd verbreid waren.¹ De 62 expressieve houtsneden bij de tekst toonden de mensen van toen het geheim van de laatste dagen. Het materiaal in de beeldtekst is **traditioneel**.² Er wordt een eeuwenlang gangbare eindtijd-verwachting verwoord.

Over het gericht wordt onder ande-

re meegedeeld: Het laatste gericht zal in alle opzichten vreselijk zijn. Boven zal de strenge Rechter zitten, terwijl beneden de hel openstaat. Op een verhoogde troon zetelt Christus. De bozen bevinden zich beneden, op de aarde zittend. God richt in menselijke gedaante en in tegenwoordigheid van zijn twaalf heilige apostelen en zijn andere uitverkoren heiligen. Tot de rechtvaardigen zegt Hij: 'Komt hier, gij gezegenden mijns Vaders en ontvangt het rijk dat voor u bereid is voor het begin van de wereld!' Tot de verdoemden zal hij zeggen: 'Gaat weg in het eeuwige vuur, dat de duivel en zijn aanhangers eeuwig bereid is.'

De beeldtekst vergelijkt de antichrist met de slang. Zijn doen en laten is steeds gericht op duisternis en onwaarheid. De antichrist verwart en verleidt de mensen op vier manieren: met geleerde welsprekendheid, met grote wondertekenen, met zilver en goud en met zware marteling. Het laatste treft degenen die niet in hem willen geloven.

De antichrist zendt zijn boden uit om de hele wereld te verkondigen dat hij als ware God en Messias op aarde gekomen is. Uit heel de wereld stromen koningen en onderdanen naar hem toe. Hele volksmassa's weet hij voor zich te winnen. Onder hen zijn joden, zij heten Gog en Magog. Verder de koningen van Egypte, van Libië en die van het Morenland. Ook bedrijft hij toverkunst en magie. Wie niet in hem geloven, worden gevangen genomen en met zware martelingen gefolterd. Hij zetelt in hoge majesteit en hij verheft zich boven alle goden en boven alles, wat aan God toebehoort. Hij lastert God. Hij beveelt in Jeruzalem de heilige profeten Elia en Henoch dood te slaan. Ze liggen daar onbegraven, drieëneenhalve dag, zoals in Openbaring aangegeven staat. Hij roept al zijn volgelingen op de Olijfberg samen en deelt hen mee, dat hij ten hemel zal varen. Door de duivel laat hij zich omhoogvoeren. Maar dan slaat de Heer hem met het zwaard van de adem van Zijn mond neer: 'Michaël, sla hem neer, want Ik zal het onrecht niet langer verdragen!' Dan, aldus de beeldtekst, brengen duivels de antichrist naar de hel. Want hij is uit de raad en de ingeving van de duivel ontstaan.

Door Gods leiding verschijnen de heilige profeten Elia en **Henoch** opnieuw. Ze prediken het christelijk geloof in alle landen waar de antichrist geheerst heeft. Iedereen bekeert zich, zodat allen christen worden. Zo is er enkel nog het ene geloof, zoals het staat in de Schrift: 'Het zal ene kudde en ene Herder worden'. Dan zal het einde zijn.

e vijftien tekens

Naast het verhaal over de antichrist bevat de beeldtekst ook de legende van de vijftien tekens. Ze gaan vooraf **aan** het eindgericht. De legende zelf duikt al op tegen het eind van de tiende eeuw. De beeldtekst introduceert de tekenen als volgt:

'Alle elementen schepsels zijn vervuld van bittere angst en vrees wegens het komende jongste gericht en het verschijnen van de strenge Rechter. De tekens dienen als waarschuwing voor alle mensen die in die tijd leven. Zij moeten gegronde angst hebben en hun zonden en misdaden boeten en ook berouw en leed daarover hebben. Zij moeten hun goede werken niet uitstellen tot het strenge gericht, waarin alle zonden openbaar worden en naar gerechtigheid gericht zal worden.'

De allerlaatste tijd is dus geen tijd van vrede, maar een tijd van angstig verwachten. De vijftien tekenen sluiten daar op aan: De zee zal zich veertig ellen boven de bergen verheffen en op één plaats blijven staan als een muur. Daarna zal het water zover teruggaan, dat het nauwelijks meer is te zien. Brullende zeemonsters verschijnen. De zee en het water branden. Bomen en struiken zweten bloedige dauw. Vogels eten niet, omdat ze de komst van de Rechter vrezen. Vurige bliksem schiet op waar de zon ondergaat en gebouwen storten in. De aarde beeft. Gesteenten spatten uiteen. Bergen en heuvels worden vlak.

De mensen gaan als verbijsterd rond en kunnen niet meer spreken. Sterren vallen. Wie nog **leven**, sterven. Met de doden staan ze weer op. Hemel en aarde branden. Daarna komt er een nieuwe hemel en een nieuwe aarde.

Pedagogie van de dreiging

De schrikwekkendeschildering van de eindtijd wekt vrees, die tot rouw en boete moet leiden. Wat de schrijver wil overbrengen is 'bittere angst en vrees wegens het komende jongste gericht en de verschijning van de strenge Rechter'. Hij gaat er van uit, dat het grootste deel van de mensen eerder uit vrees dan uit liefde voor God het goede doet. Hij doet een **appel** op het angstgevoelen verwacht dus iets van de eigen krachten van de mens. De mensen moeten vrezen voor een verwerping in het jongste gericht. Om dat te voorkomen moeten zij met **ernst** naar waar berouw en boete streven. We staan hier voor de reeds eerder gesignaleerde pedagogie van de dreiging. Tegen het eind wordt dit nogmaals in **gebedsvorm** aangezet:

'O, wee over mijn zondig leven! Ik heb nooit de ware boete volbracht. Daar zal men niet meer kunnen bidden, hier is de tijd om te bidden, de tijd van gewezen en van boete; daar die van de straf en van de veroordeling. Zolang ik leef, zal ik genoegdoening geven.

*Mijn geweten buigt me neer, vanwege de vele doodzonden vrees ik. Onder mij is de hel open. Boven mij is de Rechter. Voor mij staan mijn zonden. Achter mij de **pijniger**. Naast mij de aanklager. Waarheen zal ik, arme zondaar, me wenden? Angst en nood drukken me neer. Ontvluchten kan ik niet. Daarom zal ik in deze tijd, zolang ik het kan, goed doen en genade verdienen. Zo roep ik tot U: **misere mei Deus**. God, erbarm U over mij! Zo zal ik spreken en ook de zeven boetepsalmen dikwijls uitspreken. Amen.'*

Vrees en medelijden met zichzelf moeten in de lezer en overdenker een zelfreiniging bewerken en hen daartoe brengen, nu eindelijk met de boete ernst te maken. De eschatologische visie die hierin uitkomt, is voluit traditioneel kerkelijk. Het gebed waarmee de behandeling van de vijftien tekens wordt begeleid formuleert de houding, die het lezen en overdenken van de beeldtekst wil helpen vormen. De auteur legt de bidder in de mond, wat ingescherpt moet worden: Hij zal Christus belijden en diens wederkomst als Wereldrechter indringend voor ogen houden. Hij moet zich bewust zijn, dat het oordeel zal voltrokken worden naar de werken.

Geen uitzicht op zalig hemelleven?

In de beeldtekst over de antichrist en de vijftien tekenen kwamen we geen beschrijving tegen van de hemelse heerlijkheid. De schrijver ging er kennelijk van uit, dat het breed uitwerken van de vreugde na dit leven minder uitzicht op verbetering geeft, dan het dreigen met toekomstige straf. De middeleeuwse eschatologie omvat echter wel degelijk ook uitzicht op het zalig hemelleven. Het eerder genoemde getijdenboek van het St. Agnesconvent te Kampen kan hier als voorbeeld dienen. Wel vernemen we ook daarin de oproep: 'Bereidt uzelf voor, opdat ge zien moge de onsterfelijke Bruidegom bezitten moge het hemelrijk'. Maar de blik op het laatste oordeel is verder heel positief: 'In blinkend licht zult Gij verschijnen. En de Here zal alle lijden van u **afnemen**'.³ Centraal staat de uitnodiging van Christus: 'Komt, gij gezegenden van mijn Vader en neemt bezit van het rijk dat u bereid is vanaf de grondlegging der wereld'. Terwijl dit 34e vers uit Mattheus 25 wél geciteerd wordt, blijft de tegenpool, het 'Gaaf weg' van vers 41, achterwege.⁴ Met de woorden van Openbaring 7 vers 16-17 wordt de **geluk**-toestand van de rechtvaardigen om-

schreven. Aan alle beproeving komt **dan** een eind. Van lichame-lijk en geestelijk lijden worden de rechtvaardigen bevrijd. Christus, het Lam en Herder tegelijk, zal hen liefdevol verzorgen⁵:

'Sy en sullen voertmeer (voortaan) honger noch dorst liden, noch op hen en sal gene sonne vallen, noch enyge hette. Want dat lam dat in-den myddel des throens is sal sie regieren. Ende salsie leyden tot ter fonteynen der wateren des levens ende god sal van oeren oghen alle tranen af wysschen'.

¹ *Der Antichrist und Die Fünfzehn Zeichen vor dem Jüngsten Gericht. Faksimile der ersten typographischen Ausgabe. Inkunabel der Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main, Inc. fol. 116.* Hamburg 1979. K. Boveland, Chr.P. Burger, R. Steffen, *Kommentarband.* Hamburg 1979.

² Voor de legende over de **antichrist** verwijst de beeldtekst naar een hoofdbron, het *Compendium theologiae veritatis* van **Hugo Ripelin** (gest. 1268) uit de dertiende eeuw. Het betreft het meest verbreide scholastieke compendium van de theologie, dat op zijn beurt weer afhankelijk is van het *Breviloquium* van Bonaventura. Als hoofdbron voor de legende van de vijftien tekens noemt de beeldtekst de *Legenda aurea* van Jacobus de Voragine (gest. 1298). De legende komt in meerdere versies voor, die uiteindelijk teruggaan op werk van Petrus Damianus, Petrus Comestor en op een pseudo-Beda-tekst.

³ **Versikel** dat binnen de getijden van alle heiligen de overgang vormt van psalmodie en eerste lezing van de Metten.

⁴ Aanhaling uit de antifoon van de **Sexte**.

⁵ **Capittel** van de Vespers.

CHRISTELIJK DENKEN AAN HET EINDE VAN DE 20e EEUW

*In het voormalig priesterseminarie Bovendonk in Hoeven (Noord-Brabant) werd in augustus 1994 het symposium **Christelijk denken aan het einde van de 20e eeuw** gehouden. Meer dan 130 deelnemers uit 20 landen namen hier aan deel. Als er één ding is wat dit symposium heeft laten zien, dan is het wel de noodzaak van het christelijk denken.*

Het symposium werd bezocht door vogels van diverse pluimage. Mensen uit verschillende culturen, verschillende **sektoren** van de maatschappij en verschillende specialisten bogen zich over de vraag naar het christelijk denken. Wat heeft het christelijk denken ons de laatste eeuw opgeleverd? Zijn de gelegde fundamenten stevig genoeg voor de volgende eeuw? Wie deze vragen stelt kan niet om het werk van de reformatische filosoof **Herman Dooyeweerd** heen. In 1994 was het 100 jaar geleden dat hij geboren werd. Hij was de grondlegger van de **wijsbegeerte der wets-idee**, tegenwoordig beter bekend onder de naam **reformatische wijsbegeerte**. **Herman Dooyeweerd** is zonder twijfel één van de bekendste en origineelste Nederlandse filosofen. Dooyeweerd heeft zich in-

tensief gekonfronteerd met de filosofie van zijn tijd. Tevens heeft hij een geheel eigen beschrijving van de werkelijkheid gegeven. Over zijn werk zijn veel proefschriften verschenen. Ook zijn er meer dan een dozijn inleidingen op zijn filosofie verschenen. Recentelijk gaf René van Woudenberg nog een uitstekende beschrijving in zijn boek **Gelovend denken**.

Vruchtbaar

De denkbeelden van Dooyeweerd hebben hun weg gevonden naar de verschillende politieke partijen in Nederland (CDA, **RPF**), maar ook naar verschillende universiteiten in het buitenland (Canada, Zuid-Afrika, Korea, Japan). Met andere woorden, veel christenen hebben in zijn filosofie een bruikbaar hulp-

middel gevonden. Nu dit aspect kwam sterk naar voren op het symposium in *Bovendonk*.

Naar mijn indruk is de tijd voorbij dat we echt kunnen spreken van de 'school' van Dooyeweerd. Sommige leerlingen lopen nog op de weg die de meester heeft uitgezet, anderen menen dat die weg danig geres-taureerd moet worden en weer anderen verlaten de hoofdweg en kiezen **parallele** wegen. Maar wel is duidelijk dat het denken van Dooyeweerd voor velen nog een **in-spiratiebron** is. En wel dusdanig dat zijn werk het christelijk denken in de volgende eeuw nog sterk zal **beïnvloeden**. Zonder meer moet zijn filosofie als vruchtbaar gekarakteriseerd worden. Het geeft richting aan het beantwoorden van geheel verschillende vragen. Laat ik er enkele onderwerpen noemen die op het symposium aan de orde kwamen: de noodzaak voor een christelijke visie op de ontwikkeling van de maatschappij in Afrika; het doordenken van de moderne ontwikkelingen in de kosmologie; mensenrechten in China; de pluraliteit in de westerse samenlevingen; de positie van de vrouw in onze cultuur; analyse van de Japanse samenleving; de interpretatie van de quantum mechanica; de economische ontwikkeling in Brazilië en de ontwikkeling van de techniek in de geïndustrialiseerde samenleving. Kortom, een grote verscheidenheid aan onderwerpen. Maar telkens bleek dat hoe verschillend de onderwerpen ook zijn, christelijk reflectie waardevol is. Op twee onderdelen van het programma wil ik iets uitbreidering aan.

Reformatie van het denken

Wat wilde Dooyeweerd eigenlijk bereiken? Waarom worden er zoveel mensen geïnspireerd door zijn filosofie? Waarom werpen zoveel jongeren zich ook nu nog op zijn denken? Deze vragen zijn belangrijk. Immers, wie zich wil inwerken in het denken van Dooyeweerd, wacht een zware taak. Zijn

filosofie is niet gemakkelijk. Maar ook hier geldt: de zwoegeer wordt beloond.

Dooyeweerd, aldus prof. **Geertsema** in de eerste lezing, wilde een **reformatie van het denken**. Dooyeweerd confronteerde zich intensief met het denken uit zijn tijd. Hij kwam tot de conclusie dat een christelijke doordenking van de wijsgerige vragen nodig was. Dooyeweerd ontdekte dat denken niet neutraal is. Hij ontdekte dat het denken een **religieuze wortel** heeft. Met andere woorden, het moet gevoed worden door Christus. Deze ontdekking noemde Dooyeweerd zelf een 'keerpunt' in zijn denken. Vanuit deze ontdekking wilde hij een **reformatie** van de wijsbegeerte en van de wetenschap.

Wat impliceerde deze **reformatie**? Waar was deze op gericht? We mogen zondermeer stellen dat deze **reformatie** betrekking had op de fundamenteën van de wijsbegeerte. Iedere wijsgeer gaat uit van de een of andere opvatting over de werkelijkheid. Dooyeweerd heeft geprobeerd om te komen tot een formulering die recht doet aan God de Schepper. Het eerste belangrijke punt is de idee van de wet. De wet wordt wel de grens tussen God en de werkelijkheid genoemd. Dit betekent dat de wet, de orde in de schepping, zijn oorsprong vindt in de Schepper. God heeft zijn wetten opgelegd aan de werkelijkheid. Maar God is zelf niet onderworpen aan die wetten. Hij staat er boven. De nadruk op de wet verklaart ook waarom in het verleden de reformatische wijsbegeerte vaak met de naam 'wijsbegeerte der wetsidee' werd aangeduid.

De idee van de wet heeft Dooyeweerd naar drie punten uitgewerkt: Oorsprong, de eenheid en de **verscheidenheid**. Als eerste de Oorsprong. De werkelijkheid is een geschapen werkelijkheid. Dat wil zeggen, de werkelijkheid is afhankelijk van God en is gericht op God. Daarmee wijst Dooyeweerd de gedachte dat de werkelijkheid neu-

traal zou zijn af. Ook keert hij zich tegen de idee dat de mens **zelf betekenis** geeft aan de werkelijkheid. De zin van de werkelijkheid is **gegeven** zin. Het tweede en derde punt heeft betrekking op de verscheidenheid en de eenheid van de werkelijkheid. De verscheidenheid van de schepping komen we elke dag tegen. Mensen kopen brood (economische aspect). Bedrijven spannen tegen elkaar een proces aan (juridisch aspect). Mensen communiceren met elkaar door middel van de taal (talig aspect). Sommige mensen zitten met hun gevoelsleven in de knoop (psychisch aspect). Mensen genieten van een mooi schilderij (esthetisch aspect). Christenen knielen in aanbidding voor hun God (geloofsaspect). Dooyeweerd heeft laten zien dat de schepping veelzijdig is, een grote kwalitatieve rijkdom kent. In totaal onderscheidt hij een vijftiental verschillende aspecten. Ook heeft Dooyeweerd zich intensief bezig gehouden met de relatie tussen die verschillende aspecten. Het belangrijkste is dat ze niet tot elkaar herleid kunnen worden. Elk aspect heeft zijn eigen 'geheim'. Zo kan bijv. het geloofsaspect niet tot het psychische herleid worden (zoals zo vaak gebeurt). Ook kan het psychische niet tot het biologische herleid worden. Met zijn leer van de aspecten heeft Dooyeweerd een dam opgeworpen tegen allerlei vormen van reductionisme, waarbij de veelkleurige werkelijkheid tot één aspect wordt gereduceerd. De laatste vraag die gesteld kan worden is deze: valt de werkelijkheid dan niet in allerlei aspecten **uitelkaar**? Is de werkelijkheid nog wel een eenheid? Dooyeweerd stelt met nadruk dat we wetenschappelijk niet kunnen aantonen dat de werkelijkheid een eenheid is. Door een nadere bestudering van de eigenschappen van de verschillende aspecten maakt hij het wijsgerig wel aannemelijk. Maar bewijzen kan hij het niet. Nadrukkelijk fundeert hij de eenheid van de werkelijkheid in het scheppende Woord

van God. De eenheid van de werkelijkheid kan ten diepste alleen in geloof geopenbaard worden en niet wetenschappelijk bewezen.

Dooyeweerd's theorie van de werkelijkheid is nog steeds bijzonder actueel en bruikbaar. Allerlei nieuwe problemen kunnen met deze theorie goed geanalyseerd worden. Zelf heb ik dit instrumentarium wel gebruikt om de vergelijking van de mens met een computer te analyseren en om de positie van de vrouw in de maatschappij beter te kunnen duiden.

Is deze **reformatie**, zo vroeg **Geertsema** zich af, wel gelukt? Naar zijn oordeel maar ten dele. Op het gebied van de filosofie is de poging van Dooyeweerd redelijk geslaagd. Zijn theorie blijkt dé inspiratiebron voor het christelijk denken te zijn. Maar op het gebied van de wetenschap? Volgens Geertsema was Dooyeweerd op dit punt minder succesvol. Ook de invloed van Dooyeweerd op het **niet-christelijke** denken is helaas beperkt gebleven.

Nadenken over plaats van de vrouw

Op dit symposium bleek dat filosofen nog steeds in hoge mate 'mannenwerk' is. Vrouwelijke bezoekers waren in de minderheid. Ook werden er maar enkele lezingen en presentaties door vrouwen gegeven. Eén van hen was dr. **Elaine Storkey**. Zij ging in op de betekenis van de wijsgerige antropologie (antropologie is de leer van de mens) voor het denken over de positie van de vrouw. Dr. Storkey doceert aan een christelijk instituut in Londen. Zij is bekend geworden door haar boek *What's Right with Feminism*. In dit boek geeft zij een analyse van het feministische denken van de tweede golf en formuleert zij een christelijk antwoord daarop. Op het symposium probeerde zij een verdere christelijke doorwerking te geven. Dr. Storkey is van mening dat het seksuele verschil tussen mannen en vrouwen

fundamenteel is. Maar toch waar- schuwt zij er voor om dit fundamentele verschil 'zo maar' te vertalen in verschillende taken of gebieden, in een vrouwelijke en mannelijke natuur of indentiteit. En wel vanwege het feit dat de cultuur een geweldige invloed heeft op de manier waarop biologische verschillen vorm gegeven worden. In de lijn van Dooyeweerd en vele anderen benadrukt zij het begrip 'ontwikkeling'.

Namens de **redactie van *Beweging*** had ik een interview met haar. Het leuke van dit interview was dat haar opvattingen meer reliëf kregen. Jaren heeft zij gewerkt in een christelijke beweging, ***Man, woman and God***. Het doel van deze beweging was het vormen van een netwerk om onderdrukte en zwakke vrouwen te helpen. Met name richtte zij zich op vrouwen die in een traditionele mijnstreek woonden. Hier leerde zij dat de invloed van de economische structuur van de maatschappij op de positie van de vrouw erg groot is. Daarom is volgens haar de marxistische analyse erg belangrijk. Maar, zo benadrukt Storkey, de marxistische analyse geeft geen goed antwoord. We moeten terug naar de Bijbel. Bevrijding van de slavernij van de zonde, van de door de mannen gedomineerde cultuur. Bevrijding door Christus.

Het programma voor het christelijk feminisme zou volgens Storkey moeten bestaan in nederigheid, liefde, medelijden, zorg voor de zwakken en verdrukten, en bereidheid te lijden. Een programma dat om bekering vraagt, van vrouw én man.

Open Bijbel

Het symposium in ***Bovendonk*** was een wetenschappelijk symposium. Eén van de opvallende karakteristieken van wetenschap is het verschil van mening. Wetenschappers verschillen altijd van mening. Logisch, wetenschap is een menselijke, feilbare activiteit. Dit geldt ook voor christelijke wetenschap. Maar, er was nog een opvallende karakteristiek: de open Bijbel. Het symposium werd begonnen met Bijbellesing en gesloten met Bijbellesing. Elke morgen hield de Eindhovense predikant, dr. Van der **Dussen**, een inspirerende ochtendwijding. Op dát punt waren alle deelnemers het eens: christelijk denken aan het einde van de 20e eeuw vraagt om een open Bijbel. Een open Bijbel geeft richting. Een open Bijbel geeft perspectief. Ook nu. Juist voor het denken.

Het oktobernummer van *Beweging* is geheel gewijd aan dit symposium. Voor informatie: Centrum voor Reformatorische Wijsbegeerte, tel. 030-342030.

Alleen? Graag contact? Doe er iets aan!
De GEREFORMEERDE KORRESPONDENTIE
CENTRALE probeert mensen tot elkaar te brengen voor vriendschap/korrespondentie en huwelijk. Vraag de folder aan: GKC, Postbus 40096, 8004 DB Zwolle. De GKC bemiddelt sinds 1987 binnen de Geref. Kerk Vrijg.

CHRISTELIJKE POLITIEKE VISIE IN 1995

A.J. Verbrugh

B boekbespreking

dat volgens dit artikel Gods Woord de grondslag is. Echter kan elke tiran de raad van Gods besluit als grondslag van zijn macht erkennen – maar niet Gods Woord.

Nu behoeven we vandaag niet te sollen met de ARP uit haar nadagen. In 1948 wees het Amersfoorts Congres van gereformeerden op de dubbele bodem die in veel van de stellingen van de toenmalige ARP was terechtgekomen.

Theocratie?

De auteur onderschat o.i. ook bepaalde blokkades die de SGP bij christelijke politiek veroorzaakt. Hij brengt een vervaging aan in Calvijns scherpe onderscheiding van de geestelijke en de burgerlijke regering onder de mensen (*Inst.* 3, XIX, 5; 4, XX, 1). Kadijk schrijft: Ook het burgerlijke heeft een geestelijk aspect (52). En bij zijn kritiek op Luthers dualisme tussen wet en evangelie lezen we: 'De staat behoort geestelijk te worden bestuurd'. Zo wordt het verschil onhelder tussen de burgerlijke regering en de geestelijke regering die reikt tot in het diepst van ziel en geest (Hebr. 4 : 12). Ook art. 36 en art. 30 NGB tonen het scherpe verschil tussen de middelen van het burgerlijke en het kerkelijke regeerambt. Kadijk heeft dl. III van mijn *Universeel en Antirevolutionair* in zijn lectuuropgave opgenomen. Maar hij gaat niet in op blz. 23, waar staat dat de regels van de burgerlijke overheid de mens *minder diep* aangrijpen dan de regels die voor zijn gehele leven gelden. Vandaar dat de auteur het woord theocratie (Godsregering), dat van toepassing is op het geestelijke en kerkelijke leven, voor de politiek

Ir. A. Kadijk, oud-bestuurslid van het NEV, bekend in de RPF en gemeenteraadslid in Dronten, schreef een cahier getiteld *Geloof en politiek*. Het is een leerboek van 124 blz. voor de Kadervorming van de RPF. De auteur presenteert het als een vervolg op het boek *Reformato-
rische staatsvisie* (1992) van mr. A. Rouvoet die sinds mei voor de RPF lid is van de Tweede Kamer. Over onze waardering en onze vragen inzake *Reformato-
rische staatsvisie* schreven we in *De Reformatie* (24-4-1993). Welke indruk maakt nu het boek van Kadijk?

We stellen voorop dat zijn onderwerp actueel is. Gelet op de open ontbindingssymptomen in de samenleving pleiten vandaag bekende mensen voor een grotere plaats van waarden en normen in het publieke leven (F. Bolkestein van de VVD over een 'bezielend verband'; J.J.A.M. van Gennip over een 'Strategische beraadsgroep' voor het CDA e.a.). Landgenoten en kerkelijke mede-lidmaten die er moeite mee hebben dat het in het publieke leven buiten de orde wordt geacht om op God te wijzen (laat staan op de enige Middelaar tot God), moeten mijns inziens dit soort van discussies goed volgen. Want de eerste *waarde* en bron van *normen* is Hij die wij God noemen. Daarom is ook het cahier van Kadijk de aandacht waard.

Constructief

Kadijk raadpleegde veel lectuur waaronder uitgaven van de Groen van Prinsterer Stichting en politiek-ethische werken van dr. J. Douma. Heel wat van zijn korte, maar de kern rakende aanbevelingen en kritiek zijn bij confrontatie in bredere

kring uitstekend bruikbaar. Zo lezen we een constructief oordeel over het fundamentalisme (54), een mijns inziens goede reeks van kenmerken van de politieke theologie (57); de auteur schrijft dat een 'eigen zuil' geen burcht voor gearriveerdheid mag zijn (91). De tegenstelling tussen democratie als norm (waarbij de mens of de groep zichzelf tot wet is) en vernieuwing van de samenleving vanuit christelijke visie, wordt op veel pagina's van het boek aangewezen.

Beginselprogram ARP

Daarom is het jammer dat Kadijk zich argeloos toont tegenover het laatste beginselprogrammadat door de A.R.Partij werd opgesteld (1961). Volgens de auteur zouden de artikelen 1 t/m 5 van dit program de betekenis van de Schrift voor de staatkunde 'voortreffelijk' verwoorden. Kadijk houdt geen rekening met de befaamde diplomatieke methode om verklaringen in mooie woorden op te stellen, maar toch zó dat ze minimale verplichtingen meebrengen. Artikel 2 van het A.R.-program luidde: De Kerk moet het Woord Gods voor heel het leven verkondigen en overheid en volk moeten bij het licht van de Schrift zelfstandig verstaan wat dit voor het staatkundig leven betekent. Kadijk vraagt niet hoe het is als 'de Kerk' onduidelijke of verkeerde zaken leert. En hoe is het bij een bewindspersoon die 'zelfstandig' van oordeel is dat voor zijn beleid de Schrift geen betekenis heeft? Ook verfraait Kadijk de artikelen. Artikel 3 luidde dat de ARP het soevereine gezag van God als grondslag ziet van het overheidsgezag. Maar Kadijk schrijft

niet wil loslaten. De RPF zou volgens hem goed doen zich duidelijker aan te sluiten bij de theocratische gedachtengang (66). Wel erkent hij dat er een 'klassieke theocratische gedachte' is, die uitgaat van het onverkorte **art. 36 NGB** en onvoldoende afstand neemt van 16de-eeuwse opvattingen over kettervervolg. Maar zo stort de auteur zich in een oeverloze discussie over de betekenis van politieke theocratie. Uit een SGP-congres over theocratie in mei jl. blijkt hoeveel elkaar aanvullende ook uitsluitende meningen in de SGP leven over theocratie (Zicht, 1994, N. 4/5). Wil Kadijk hier nu nog een mening aan toevoegen? Veel beter is het de christelijke staat die we volgens Schrift en confessie in de Nederlandse politiek A.D. 1995 voorstaan, niet met het woord theocratie aan te duiden. Dit voorkomt ook nodeloze blokkades bij kiezers die politieke 'theocratie' snel associëren met discriminatie en geestelijke tirannie.

Conclusie

Onze conclusie is dat de auteur over een deel van de door hem behandelde zaken schrijft op een manier waarmee we verder komen – en die ook ten dele aansluit op Rouvoets Reformatorische Staatsvisie. Maar voor een ander deel zoekt de auteur binnen de RPF naar een eigen weg. Misschien dat dit **toenadering** kan bevorderen tot een kant van de SGP. Maar dit is niet de kant die aanhangers van het GPV het meeste aanspreekt.

N.a.v. A. Kadijk, *Geloof en politiek*, een uitgave van de RPF (Postbus 302,8070 AH Nunspeet).

Oude en nieuwe dingen

Ds. Burger had ruzie met zijn kinderen. Zij hadden hem op kerst nog nooit horen preken over Lukas 2. Volgens hemzelf had hij het toch vorig jaar nog gedaan. Of anders toch zeker het jaar daarvoor. Maar je wilt het soms toch wel eens anders doen, zo schrijft hij in Nader Bekeken van december 1994.

Bij nader onderzoek bleek echter dat hij best vaak over Lukas 2 had gepreekt, maar de laatste vijf jaar niet meer.

Maar die vijf jaar omvatten wel net de tijd, dat kinderen van zo tussen de 10 en 15 jaar bewust naar een preek gaan luisteren. En dus voor het terechte besef van m'n kinderen had ik inderdaad nog nooit over Lukas 2 gepreekt.

Terwijl ik de indruk had, dat ik aan verfrissende tekstkeus deed door nu eens een aantal jaren niet over Lukas 2 te preken, had die tekstkeus wel mooi tot gevolg, dat er een generatie jongeren in de kerk bleek te zijn opgegroeid (waaronder m'n eigen kinderen) die nog nooit van z'n leven bewust een preek over Lukas 2 had gehoord.

Wat ik daarvan geleerd heb is dit: je moet het oude nieuws – inclusief de melkspij – regelmatig weer nieuw en fris naar voren brengen. Ook als je het al heel vaak gehoord hebt en zelfs soms meent toe te zijn aan iets anders.

Want je moet er rekening mee houden, dat er elke 4 à 5 jaar in de kerk een complete nieuwe generatie jongeren aan de luisteraars wordt toegevoegd, die wat voor de ouderen oud nieuws is, nog nooit bewust gehoord hebben.

M meegelezen

Dat mogen ouderen het mooi vinden, wanneer tie **dominee** op kerst over bijv. Jesaja 9 of Openbaring 12 preekt; en dat is op z'n tijd ook best goed. Maar tegelijk: vergeet niet, dat er in de kerk elk jaar ook zijn, die nog nooit bewust over de kribbe van Bethlehem hebben horen preken.

Dan mag je best eens een jaar of twee – voor de afwisseling – niet over Lukas 2 preken.

Maar dan is wel het tijds-maximum bereikt. Dan moet een volgend jaar toch echt het oude nieuws weer als nieuw verkondigd worden. Opdat er niet een generatie opgroeit voor wie het bekende onbekend wordt. Ik herinner me hoe wij in de zestiger jaren als studenten in Kampen aan prof. H.J. Schilder vroegen: 'Professor, vertel ons op college toch eens wat meer over de heilshistorische behandeling van het Oude Testament'.

H.J. Schilder keek ons toen verbaasd aan en zei: 'Dat weten jullie toch wel?!'

Waarop wij antwoordden: 'Ja, u, als oudere, weet het; want u hebt het allemaal in de jaren '40 en '50 meegemaakt. U bent er misschien wel op uitgekeken en zoekt frisse en nieuwe impulsen. Maar wij, jongeren, weten het daarom nog niet'.

Daar heb je hetzelfde: de oudere heeft het allemaal al zó vaak gehoord, dat hij denkt, dat ook de jongere weet, wat hijzelf weet. En het gevolg is, dat de oudere het voor hem vanzelfsprekend aan de jongere niet meer doorvertelt. Dan horen jongeren nog wel nieuwe dingen uit de schat van het evangelie, maar de oude worden vergeten. Want dat weet toch ieder een wel!?

Het hier aangewezen gevaar is er dus niet alleen op kerst. Het is er altijd.

Oude mensen horen in de kerk graag nieuwe dingen.

Jonge mensen moeten in de kerk juist de oude dingen horen – want voor hen zijn de oude dingen nog helemaal niet oud; voor hen zijn ze nog helemaal nieuw.

Wat ds. Burger schrijft is ook voor andere onderwerpen waar. En niet alleen voor preken, maar ook voor de gesprekken tussen ouders en kinderen en voor het onderwijs dat zij krijgen.

Leerling en getuige

Dr. J. Hoek was woensdag 28 december in Dalfsen. Daar maakte hij de Windroos-Kerstconferentiemee. Zo'n 950 jongeren van 16 jaar en ouder uit hervormd-gereformeerde kring hielden zich daar bezig met het thema *Leerling en getuige zijn*. Ds. Hoek leidde zelf een kleine bijeenkomst over de vraag wat de belijdenis kan betekenen voor de jongeren. Een samenvatting van zijn verhaal publiceerde hij in het *Gereformeerd Weekblad* van 6 januari 1995:

1. Laatst werd tijdens een synodevergadering over 'kerk, jongeren en geloven' gesproken. De vraag was: 'hoe kunnen we zó kerk zijn dat jongeren zich helemaal thuis voelen?' Eén van de antwoorden op die vraag luidde: 'Samen leren'. Oudere en jongere generaties ontmoeten elkaar in een leerproces, waarbij ze wederkerig van elkaar leren en samen leerling willen zijn van het Woord van God. Dan is het dus niet zo dat de ouderen de wijsheid in pacht denken te hebben en de jongeren niet voor vol worden aangezien. Nee, je stelt je open voor elkaar, samen luisterend naar het Woord, samen biddend om de Geest.

Maar wat hebben de belijdenisgeschriften, zoals de Heidelbergse Catechismus, de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Dordtse Leere-

gels, daar nu mee te maken? Zijn dat geen antieke geschriften, met een ouderwetse taal waar we weinig van begrijpen? En hebben we niet genoeg aan de Bijbel? Ik denk zelf dat de belijdenisgeschriften ons kunnen helpen om leerling en getuige te zijn. Hoe? Dat willen we met elkaar ontdekken.

Heb je wel eens een goed gesprek gehad met je opa of oma of iemand anders die veel ouder is dan jij? Misschien had je nooit gedacht dat je van zo'n oud iemand nog iets zou kunnen leren. Maar bij nader inzien heb je juist heel veel aan hun levenswijsheid. Je kunt er wat mee, het is waardevol. Maar je moet wel even de tijd nemen om dat te ontdekken. Anders zie je alleen maar dat oude mannetje of vrouwtje, dat je best wilt helpen bij het oversteken van de straat, maar dat jou verder niets te zeggen heeft... Zó moeten we nu ook de tijd nemen om er achter te komen wat de belijdenisgeschriften ons te zeggen hebben. Het zijn geen droge studeerkamerverhalen. Er zit geschiedenis achter en de ervaring van strijd en overwinning, van nood en uitkomst. Je moet dan wel door de 16e-eeuwse vorm (de ou-

derwetse taal) heen kijken. Dan kom je echter gelovigen tegen om samen met hen te leren. Je bent als jongere niet alleen in gesprek met ouderen die vandaag leven, maar ook met hen die ons als gelovigen zijn voorgedaan, de eeuwen door.

De belijdenisgeschriften fungeren als een reiskaart bij het landschap van de Bijbel. De belijdenis is een staf om te gaan, een stok om te slaan en een lied om voor God te zingen. De belijdenis heeft ook een waakhond-functie, het is een waarschuwingssysteem alarmcentrale. Wanneer je een beetje thuis bent in de belijdenis, loop je niet zo gauw in de valkuil van allerlei dwalingen.

Als je met eigen woorden kunt weergeven wat er in de belijdenis staat, bijvoorbeeld in het eerste antwoord van de Heidelbergse Catechismus, ben je beter toegerust om getuige te zijn. Juist de leerling die in de Heidelbergse antwoorden geeft, is daarmee op indrukwekken de wijze getuige.

VAN RIETSCHOTEN
BOEKHANDEL
Keizerswaard 8 winkelcentrum
3078 AM Rotterdam 'Groot IJsselmonde'
Uw boekenbestellijn: **010-4820488**

Beroepen te Buitenpost: J.B. Wil-
mink te Hilversum; te **Bunschoten-**
Oost (tweede beroep): A.M. de
Hullu te Rozenburg, die dit beroep
heeft aangenomen; te Gorinchem
i.c.m. Sliedrechten te Kornhorn
i.c.m. **Marum**: J.L. **Beuving**, kandi-
daat te Kampen; te **Hardenberg-**
Oost: J.B. **Wilmink** te Hilversum;
te Lutten: R. Kelder, kandidaat te
Wezep; te Maassluis: R. Kelder,
kandidaat te **Wezep**.

Bedankt voor Assen-Zuid voor
uitzending als docent aan het IPB-
seminarie te Recife, Brazilë: P.W.
van de Kamp te Groningen-Oost;
voor **Berkel** en **Rodenrijs**: J.H.
Ulehake te Leusden.

Preekafspraken

Met kandidaat A. Veeffkind, **Hanze-**
laan 198,8262 VL Kampen,
☎ (05202) 27286 kunnen voor de
komende drie maanden nog een
aantal preekafspraken worden
gemaakt.

Intrede

Ds. W.Th. **Meijer**, kandidaat te
Kampen, deed zondag 8 januari jl.
intrede te Onnen. Bevestiger was
prof. dr. J. van Bruggen te Kam-
pen. Adres: Mottenbrink 20,9755
PR Onnen. ☎ (05906) 1320.

Jubilea

Het was zondag 8 januari jl. vijfen-
veertig jaar geleden dat ds. W.G.
Raven, emeritus-predikant van de
kerk te Almelo, in het ambt werd
bevestigd. Willem Geert Raven
werd geboren te Zuid-Barge op 16

juli 1920. Hij bezocht het middel-
baar onderwijs te Eindhoven en stu-
deerde aan de Theologische Hoge-
school te Kampen. Op 8 januari
1950 werd ds. Raven te **Voort-**
huizen in het ambt bevestigd. Ver-
volgens verbond hij zich op 23 ja-
nuari 1955 aan Almelo. Gedurende
vier jaar was hij godsdienstleraar
aan de LTS en twee jaar aan het
christelijk lyceum, beide aldaar.
Tevens was ds. Raven vijf jaar
legerpredikant. Ds. Raven is sinds
29 september 1985 met emeritaat.
Maandag 9 januari jl. was het veer-
tig jaar geleden dat ds. K.D. van
Dijk, emeritus-predikant van de Ge-
ref. Kerk Vrijg. te Gronin-gen, in
het ambt werd bevestigd. Klaas
Douwe van Dijk werd geboren te
Groningen op 21 maart 1926. Hij
bezocht het middelbaar onderwijs
te Groningen en studeerde aan de
Theologische Universiteit te Kam-
pen. Op 16 januari 1955 werd ds.
Van Dijk te **Zwagerveen-Zwaag-**
westeinde in het ambt bevestigd.
Vervolgens verbond hij zich aan de
kerk van **Musselkanaal** (1959), Ter-
neuzen (1964), Zwijndrecht-Groote
Lindt (1971) en **Hoogkerk** (1980),
waar hij 1 juni 1989 met emeritaat
ging. Ds. Van Dijk was o.m. gods-
dienstleraar te Terneuzen en te Rot-
terdam.

Zaterdag 14 januari was het een
halve eeuw geleden dat ds. S. de
Waard te Deventer, emeritus-predi-
kant van de **Geref. Kerk Vrijg.** te
Vroomshoop, in het ambt werd be-
vestigd. Ds. De Waard werd gebo-
ren te Donkerbroek op 22 januari
1916. Hij bezocht het middelbaar
onderwijs te leiden en te Kampen
en studeerde aan de Theologische
Universiteit te Kampen. Op 14 ja-
nuari 1945 werd hij te Maassluis in

het ambt bevestigd. Hierna diende
hij **Hardenberg** (1950), Haarlem
(1970) en **Vroomshoop** (1974),
waar hij op 3 oktober 1982 met
emeritaat ging. Ds. De Waard was
voorts godsdienstleraar te **Harden-**
berg en te Bloemendaal. Hij was ja-
renlang zendings-deputaaten had
zitting in het hoofdbestuur van
'De Verre Naasten'.

'Ouderling zijn voor de jeugd.'

Het thema van de jaarlijkse ouder-
lingenconferentie van de classis
Zwolle, die op zaterdag 4 februari
gehouden zal gaan worden, gaat
over ***Samen ouderling zijn voor de
jeugd.*** De heer N. van Loo uit Om-
men zal hierover spreken. Ouderlin-
gen, predikanten en oud-ouderlin-
gen zijn welkom. Een aantal jonge-
ren heeft mee-
gedaan aan de voorbereiding van
deze dag en doet ook mee. Plaats:
Geref. Kerk, Backxlaan 149,
Nieuwleusen. Aanvang: 10.00 uur.

Adreswijzigingen e.d.

Assen-Noord * *Kerk.bur.:* Mara-
nathakerk, H.B. van der Wal, Nijs-
tukken 46,9407 KB, ☎ (05920)
41927 (p. 63).

Eindhoven-Best * *Scriba:* J.H.
van Pijkeren, Armagnac laan 46,
5627 BL Eindhoven; *Diaconie:*
J. Sonneveld, Armagnac laan 61,
5627 BK Eindhoven.

Kampen * *Preekvoorz.:* G.J. Nan-
ninga, Zilver Schoon 22,8265 HA
☎ (05202) 25213; *Kerkblad:*
H.J.H. Dorgelo, Zegge 31,8265
CM, ☎ (05202) 19026 (p. 83).

Pieterburen * *Scriba:* H. Vogel,
Hoofdstraat 173,9968 AD, ☎
(05952) 8208 (p. 48).